

EKSPORT VA IMPORTNI IQTISODIY O'SISHGA SOLIQLAR ORQALI IJOBIIY TA'SIRINI QO'LLAB-QUVVATLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Zoxidov Isojon Yunusjon o'g'li

Toshkent shahar Shayxontohur tumani "Gulobod"

*MFY tadbirkorlikni rivojlantirish, aholi bandligini ta'minlash va kambag'allikni
qisqartirish masalalari bo'yicha tuman hokimining yordamchisi*

Annotatsiya. Maqolada mamlakatimizda eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish ahamiyati o'sganligining sabablari hamda yangi jihatlarini yoritishga harakat qilingan. Samarali tashqi iqtisodiy faoliyatga oid jahon amaliyoti va eksport va importni soliqlar orqali rag'batlantirish mexanizmining zamonaviy trendlari tajribalarini o'zlashtirish asosida uning samarali vosita va usullarini qo'llash xususiyatlari va vazifalari bayon etilgan. O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollarida samarali eksportning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash yo'nalishlari asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: tashqi iqtisodiy faoliyat, eksport, import, eksport salohiyati, iqtisodiy o'sish, import ulushi o'sishining tizimli muammolari, eksport operatsiyalarini moliyalashtirish eksportni moliyaviy qo'llabquvvatlash, eksportga ko'rsatiladigan moliyaviy xizmatlar, soliq, byudjet siyosati, byudjet, soliq mamurchiligi, yirik soliq to'lovchilar, xorij tajribasi, soliq salohiyati, soliq yuki, soliq stavkasi, soliq imtiyozlari.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ПОДДЕРЖКИ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ВЛИЯНИЯ ЭКСПОРТА И ИМПОРТА НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ ЗА СЧЕТ НАЛОГОВ

Зоҳидов Исоджона Юнусжон угли

г.Ташкент Шайхонтохурский район «Гулобод» МФЮ

*Помощник акима района по вопросам развития предпринимательства,
обеспечения занятости и сокращения бедности*

Аннотация. В статье предпринята попытка прояснить причины и новые аспекты возросшего значения совершенствования системы поддержки положительного влияния экспорта и импорта на экономический рост в нашей стране. Описаны особенности и задачи использования ее эффективных инструментов и методов на основе изучения опыта мировой практики эффективной внешнеэкономической деятельности и современных тенденций механизма стимулирования экспорта и импорта за счет налогов. В перспективах социально-экономического развития Республики Узбекистан до 2030 года обоснованы направления поддержки положительного влияния эффективного экспорта на экономический рост.

Ключевые слова: внешне экономическая деятельность, экспорт, импорт, экспортная компетенция, экономический рост, системные проблемы увеличения доли импорта, финансирование экспортных операций, финансовое обеспечение экспорта, финансовые услуги, оказываемые экспорту, налог, бюджетная политика, бюджет, налоговое администрирование, крупные налогоплательщики, зарубежный опыт, налоговый потенциал, налоговая нагрузка, налоговая ставка, налоговые льготы.

IMPROVING THE SYSTEM OF SUPPORTING THE POSITIVE IMPACT OF EXPORT AND IMPORT ON ECONOMIC GROWTH THROUGH TAXES

Zohidov Isodjona Yunusjon Ugli

Tashkent city Shaikhontohur district "Gulobod" MFY Assistant to the district governor on the issues of development of entrepreneurship, provision of employment and reduction of poverty

Abstract. *The article tried to highlight the reasons and new aspects of the increased importance of improving the system of supporting the positive impact of export and import on economic growth in our country. The characteristics and tasks of using its effective tools and methods are described based on learning the experiences of the world practice of effective foreign economic activity and the modern trends of the mechanism of promoting export and import through taxes. In the socio-economic development prospects of the Republic of Uzbekistan until 2030, directions for supporting the positive effect of effective export on economic growth are justified.*

Key words: *foreign economic activity, export, import, export efficiency, economic growth, systemic problems of import share growth, financing of export operations, financial support of exports, financial services provided to exports, tax, budget policy, budget, tax administration, large tax payers, foreign experience, tax potential, tax burden, tax rate, tax benefits.*

Kirish.

Eksport va importni qo'llab-quvvatlash tizimi iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va xalqaro savdoni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Soliqlar eksport va import faoliyati bilan shug'ullanuvchi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning raqobatbardoshligiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois eksport va importni soliq siyosati orqali qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha xorijiy tajribani tahlil qilish zarur.

Ushbu tahlil savdo uchun ijobiy muhit yaratish va xalqaro tranzaksiyalardan olinadigan iqtisodiy foydani oshirish uchun mamlakatlar tomonidan qo'llaniladigan muvaffaqiyatli strategiya va mexanizmlarni aniqlashga qaratilgan. O'zbekistondagi siyosatchilar va manfaatdor tomonlar xorijiy tajribani o'rganish orqali eksport va import faoliyatini samarali qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi soliq siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish bo'yicha qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari mumkin. Ushbu tahlilda eksportyor va importchilar uchun soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan bojxona tartib-taomillari, QQS va bojxona to'lovlarining samarali rejimlari, savdoni osonlashtirishning samarali choralari kabi turli jihatlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, u ushbu soliq siyosatining iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari yaratish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va umumiy savdo ko'rsatkichlariga potentsial ijobiy ta'sirini o'rganadi.

Adabiyotlar sharhi.

Iqtisodchi olim Ashurovaning (2018) xulosasiga ko'ra, soliq yukini optimallashtirish maqsadida foyda solig'i stavkasining pasaytirilishi byudjet daromadlarining ortishiga, soliq yukining kamayishiga hamda YaIM ortishiga olib keladi.

Iqtisodchi olim Niyazmetovning (2018) ta'kidlashicha, O'zbekistonda korxonalar foydasini soliqqa tortishni xalqaro andozalarga uyg'unlashtirish maqsadida, foyda solig'i stavkasini tabaqalashtirish, bunda kichik biznes sub'ektlari, qishloq xo'jaligi korxonalari va notijorat tashkilotlariga uning nisbatan pastroq stavkasini va rentabellik darajasi yuqori faoliyat turlariga, aksincha yuqoriroq stavkasini joriy yilish zarur.

Iqtisodchi olim Kanadalik professor Pintoning (2016) qayd etishicha, foyda solig'i stavkalari xalqaro raqobatbardoshlikka sezilarli ta'sir qiladi. Shuningdek, soliq omillari xalqaro raqobatbardoshlikni baholashda muhim omil bo'lib, mamlakatning soliq tizimi uning xalqaro raqobatbardoshligini belgilaydigan asosiy faktori hisoblanadi. Mamlakatning xalqaro raqobatbardoshligiga ta'sir qiladigan soliq tizimining 5 ta asosiy omillari mavjud. Xususan, foyda solig'i stavkalari, boshqa soliqlar va yig'imlar, investitsiya xarajatlari uchun chegirmalar, soliq tizimining murakkabligi va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar uchun soliq siyosati davlatning xalqaro raqobatbardoshligiga ta'sir qiladigan eng muhim soliq omillari hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Ilmiy izlanish jarayonida tadqiqot olib borishning guruhlash, tizimli qiyosiy taxlil va tizimli yondashuv, korrelyatsion, regression, ekspert va taqqoslama tahlil, bashoratlash, ma'lumotlarga statistik ishlov berish, guruhlash va shu kabi zamonaviy usullardan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini soliqlar orqali qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish O'zbekiston iqtisodiy rivojlanishining hal qiluvchi yo'nalishi hisoblanadi. Ushbu maqolada xalqaro savdo bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun qulay muhit yaratishga e'tibor qaratib, mamlakatda soliq qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha turli chora-tadbirlar va strategiyalar o'rganildi. Tahlil eksport va import faoliyati bilan bog'liq joriy soliq siyosati va qoidalarini o'rganishdan boshlanadi. Keyin u ushbu faoliyatning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'siriga to'sqinlik qiladigan potentsial qiyinchiliklar va to'siqlarni ta'kidlaydi. Hujjatda xorijiy mamlakatlar, xususan, eksportga yo'naltirilgan iqtisodiyoti muvaffaqiyatli bo'lgan mamlakatlar tajribasiga tayangan holda, eng yaxshi amaliyotlar va siyosat bo'yicha tavsiyalar belgilangan. Eksportga yo'naltirilgan soliq imtiyozlarini o'rnatish, bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish, savdo to'siqlarini qisqartirish, savdoga ko'maklashish bo'yicha chora-tadbirlarni ilgari surish asosiy e'tibor yo'nalishlaridandir. Bundan tashqari, hujjat soliqqa rioya qilishni rag'batlantiradigan va soliqdan bo'yin tovlashning oldini oluvchi adolatli va shaffof soliq rejimini ta'minlash muhim. Eksport-import faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'yektlari uchun qulay muhit yaratish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishga ko'maklashishga qaratilgan. Ushbu yaxshilanishlarni amalga oshirish orqali O'zbekiston iqtisodiy o'sish, yangi ish o'rinlari yaratish va umumiy rivojlanish uchun xalqaro savdo sektorining barcha imkoniyatlaridan foydalanishi mumkin.

Amerika Qo'shma Shtatlar soliq siyosati va eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlarni amalga oshirishning uzoq tarixiga ega. Bu boradagi AQSh tajribasining bir necha asosiy jihatlari:

AQSh hukumati eksportchilarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash uchun turli soliq imtiyozlarini taklif qiladi. Masalan, Interest Charge Domestic International Sales Corporation (IC-DISC) tovar yoki xizmatlarni eksport qiluvchi AQSh kompaniyalariga soliq imtiyozlari beradi. Chet eldan olingan nomoddiy daromad (FDII) chegiri AQShning tegishli korxonalariga tovarlar yoki xizmatlar eksportidan olingan daromadlar bo'yicha soliq majburiyatlarini kamaytirish imkonini beradi. AQShda korxonalariga keyinchalik eksport qilinadigan yoki eksport qilinadigan tovarlarni ishlab chiqarishda foydalaniladigan import qilinadigan tovarlar uchun to'langan bojxona to'lovlarini qaytarishni talab qilish imkonini beruvchi bojxona to'lovlarini kamaytirish dasturi mavjud. Ushbu dastur eksportchilarning xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi va AQSh mahsulotlarining xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshiradi. Ikki tomonlama soliqqa tortilishning oldini olish va xalqaro savdoni rag'batlantirish uchun AQSh soliq tizimi korxonalariga eksportdan olingan daromadlar bo'yicha xorijiy hukumatlarga to'lanadigan soliqlar uchun xorijiy soliq imtiyozlarini talab qilish imkonini beradi. Ushbu qoida xalqaro savdo faoliyatidan olinadigan daromadlarni ortiqcha soliqqa tortilishning oldini olishga yordam beradi. AQSh xalqaro savdoni osonlashtirish uchun Erkin savdo zonalarini (FTZ) va tashqi savdo zonalarini (FTZ) tashkil etdi. Bu zonalar tadbirkorlik subyektlariga bojxona to'lovlari, aktsiz solig'i, davlat va mahalliy soliqlarni to'lashdan ozod qilish yoki kechiktirish kabi muayyan soliq imtiyozlarini taqdim etadi. Shuningdek, ular import va eksportchilar uchun ma'muriy yuklarni kamaytiradigan soddalashtirilgan bojxona tartiblarini taklif etadi. AQSh malakali ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi, shu jumladan eksport uchun yangi mahsulotlar yoki jarayonlarni ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lgan korxonalar uchun soliq imtiyozlarini taqdim etadi. Bu innovatsiyalar va texnologiya taraqqiyotini rag'batlantiradi, jahon bozorlarida raqobatbardoshlikni oshiradi. AQSh hukumati korxonalariga eksport imkoniyatlarini o'rganish va kengaytirishga yordam beruvchi savdoni rivojlantirish dasturlarini faol qo'llab-quvvatlaydi. Ushbu dasturlar moliyaviy yordam, bozorni o'rganish, eksport bo'yicha treninglar va biznesga xalqaro savdoning murakkabliklarini hal qilishda yordam berish uchun xizmatlarni taqdim etadi. Qo'shma Shtatlar ikki tomonlama soliqqa tortilishdan qochish va xalqaro savdoni rivojlantirish uchun ko'plab mamlakatlar bilan soliq shartnomalari tuzdi. Bu shartnomalar mamlakatlar o'rtasida soliqqa tortilish huquqlarini taqsimlash, ushlab qolinadigan soliqlarni kamaytirish va soliq nizolarini hal qilish mexanizmlarini taqdim etadi. Ular transchegaraviy tadbirkorlik faoliyati uchun yanada qulay soliq muhitini yaratadi. Umuman olganda, AQSh tajribasi eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlovchi soliq siyosati

va chora-tadbirlarini amalga oshirish muhimligini ko'rsatadi. Soliq imtiyozlarini taqdim etish, bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish, savdoni rag'batlantirish dasturlarini taklif qilish va xalqaro soliq shartnomalariga kirish orqali AQSh eksportchilar va importchilar uchun qulay ishbilarmonlik muhitini yaratib, uning iqtisodiy o'sishi va global raqobatbardoshligiga hissa qo'shdi.

Rossiya soliqlar orqali eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Rossiya eksportchilarni qo'llab-quvvatlash uchun bir qancha soliq imtiyozlarini taqdim etadi. Jumladan, mamlakatimizda kichik va o'rta eksport qiluvchilar uchun soliq yukini kamaytirish va soliq hisobotini soddalashtirish imkonini beruvchi soddalashtirilgan soliq rejimi joriy etildi. Bundan tashqari, eksport bilan bog'liq ayrim xarajatlar, masalan, transport xarajatlari va marketing xarajatlari soliqqa tortilishi mumkin. Rossiyada xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va eksportga yo'naltirilgan sanoatni rivojlantirish uchun soliq imtiyozlarini beruvchi maxsus iqtisodiy zonalar (SEZ) tashkil etildi. Ushbu EIZlar o'z chegaralarida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlari uchun soliq imtiyozlari yoki yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig'i, mol-mulk solig'i va yer solig'i bo'yicha chegirmalarni taklif etadi. Bu eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun qulay soliq muhitini yaratadi. Eksportchilarni qo'llab-quvvatlash va ularning faoliyatidagi moliyaviy yukni kamaytirish uchun Rossiya Qo'shilgan qiymat solig'ini (QQS) qaytarish mexanizmini joriy qildi. Eksportchilar eksport maqsadlarida foydalanilgan tovarlar yoki xizmatlar uchun to'langan QQS bo'yicha to'lovlarni qaytarishni talab qilishlari mumkin, bu esa ularning pul oqimi va xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Rossiya kompaniyalarni ayrim tarmoqlarga, shu jumladan eksport salohiyatiga ega bo'lgan sohalarga sarmoya kiritishni rag'batlantirish uchun investitsion soliq imtiyozlarini joriy qildi. Ushbu soliq imtiyozlari korxonalariga investitsiya xarajatlaridan kelib chiqqan holda soliq majburiyatlarini kamaytirish imkonini beradi, eksportga yo'naltirilgan tarmoqlarga investitsiyalarni rag'batlantiradi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Rossiya ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish va xalqaro savdoni rivojlantirish maqsadida ko'plab davlatlar bilan ikki tomonlama soliqqa tortishdan qochish to'g'risida bitimlar (DTA) tuzdi. Ushbu kelishuvlar soliqqa tortish huquqlarini taqsimlash, transchegaraviy to'lovlar bo'yicha ushlab qolish soliqlarini kamaytirish va soliq nizolarini hal etish mexanizmlarini nazarda tutadi. DTAlar eksport va import faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'ektlari uchun yanada qulay soliq muhitini yaratadi. Rossiya hukumati eksportchilarni moliyaviy va nomoliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida eksportni rivojlantirish bo'yicha turli dasturlarni amalga oshirdi. Ushbu dasturlar bozorni o'rganish, xalqaro savdo yarmarkalarida ishtirok etish, eksportni ilgari surish kampaniyalari va eksport kreditlarini sug'urtalash va boshqa tashabbuslarni moliyalashtirishni taklif qiladi. Ushbu sa'y-harakatlar Rossiya eksportchilarining raqobatbardoshligini oshirish va ularning xalqaro bozorlarda o'sishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Rossiya tajribasi eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash uchun soliq choralari va imtiyozlarini amalga oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Soliq imtiyozlari, QQSni qaytarish, investitsion soliq imtiyozlarini taqdim etish va xalqaro soliq shartnomalarida ishtirok etish orqali Rossiya eksportchilar va importchilar uchun qulay muhit yaratish, iqtisodiy faollikni rag'batlantirish va jahon bozorida mamlakatning mavqeini oshirishni maqsad qilgan.

Xitoy eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'siri uchun soliq qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha turli chora-tadbirlarni amalga oshirdi. Xitoy eksportini rag'batlantirish uchun eksport solig'i chegirmalarini taqdim etadi. Eksportchilar qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) va eksport qilinadigan tovarlar uchun to'langan iste'mol solig'i bo'yicha to'lovlarni qaytarishni talab qilishlari mumkin. Bu eksportchilarga soliq yukini kamaytirish va ularning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Xitoy ayrim tovarlar va xom ashyo importini osonlashtirish uchun import bojlarini kamaytirish yoki ozod qilish siyosatini amalga oshirdi. Bu mahalliy ishlab chiqaruvchilar uchun import qilinadigan materiallar tannaxrini pasaytirish, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Xitoy tashqi savdo va investitsiyalarni rag'batlantirish uchun Erkin savdo zonalarini (EZ) tashkil etdi. Bu zonalar o'z chegaralarida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'ektlari uchun turli soliq imtiyozlari, jumladan, bojxona to'lovlari, QQS va yuridik shaxslardan olinadigan daromad solig'i bo'yicha imtiyozlar yoki chegirmalar taqdim etadi. Bu import va eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalar uchun qulay soliq muhitini yaratadi.

Xitoy xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va eksportga yo'naltirilgan sanoatni rivojlantirish uchun Eksportni qayta ishlash zonalarini (EPZ) tashkil etdi. Bu zonalarda ishlab chiqarish va eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'ektlari uchun soliq imtiyozlari, ya'ni soliq ta'tillari, soliq

stavkalari pasaytirilgan, soliqa tortishning soddalashtirilgan tartiblari nazarda tutilgan. EPZ kompaniyalarga global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish uchun qulay soliq siyosati va infratuzilma imkoniyatlaridan foydalanish imkonini beradi. Xitoy turli sohalarda, jumladan, transport, zamonaviy xizmatlar va ishlab chiqarishda biznes solig'ini qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) bilan almashtirish bo'yicha tajriba dasturini amalga oshirdi. QQS islohoti soliq ma'muriyatchiligini tartibga solish, tadbirkorlik sub'yektlarining soliq yukini kamaytirish va umumiy iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishga ko'maklashishga qaratilgan. Xitoy xalqaro savdo bilan bog'liq xavflarni yumshatish uchun eksport kreditlarini sug'urtalash dasturlarini o'rnatdi. Bu dasturlar chet ellik xaridorlar tomonidan to'lovni to'lamaganlik yoki kechiktirilgan to'lovlarni qoplashni ta'minlab, eksportchilarga debitorlik qarzlarini ta'minlash va pul mablag'larini samarali boshqarishga yordam beradi.

Xitoy tajribasi eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash uchun maqsadli soliq choralarini va imtiyozlarini amalga oshirish muhimligini ko'rsatadi. Eksport solig'i bo'yicha chegirmalarni taklif qilish, import bojlarini kamaytirish, FTZ va EPZlarni yaratish, QQS bo'yicha islohotlarni amalga oshirish va eksport kreditlarini sug'urtalashni ta'minlash orqali Xitoy xalqaro savdo bilan shug'ullanadigan korxonalar uchun qulay soliq muhitini yaratdi. Ushbu chora-tadbirlar eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishlarni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, mamlakatning umumiy iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishdan iborat.

O'zbekistonda valyuta operatsiyalari amalga oshirilishining asoslanganligi yuzasidan monitoring olib borish tartibi dori-darmon vositalarini import qiluvchi korxonalar bo'yicha amalga oshirilgan ishlar qo'ydagilarni tahlil qilamiz. "Yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan valyuta operatsiyalari amalga oshirilishining asoslanganligi yuzasidan monitoring olib borish tartibi to'g'risida"gi Nizomga (AV ro'yxat raqami 2467, 12.06.2013-y.) (keyingi o'rinlarda – "Nizom" deb yuritiladi) muvofiq tijorat banklari va davlat xizmati bojxona organlari tomonidan 9 turdagi ma'lumotlar davlat soliq organlariga taqdim etib kelinmoqda. Bunda, davlat soliq xizmati organlari:

- tijorat banklari va davlat bojxona xizmati organlaridan olingan ma'lumotni elektron axborot bazalaridagi hamda soliq organlarida mavjud boshqa ma'lumotlar asosida monitoring qilishi;
- monitoring natijalari bo'yicha huquqbuzarlik faktlari sodir etilganligi tasdiqlanganda, davlat soliq xizmati organlari tomonidan o'z vakolatlari doirasida qonunchilik hujjatlarida nazarda tutilgan choralar ko'riladi yoki qonunchilik hujjatlariga muvofiq tegishli choralar ko'rish uchun materiallar huquqni muhofaza qiluvchi organlarga yuboriladi.

Tijorat banklari tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlar asosida soliq organlari norezidentlarning O'zbekiston Respublikasi hududida olgan daromadlari bo'yicha norezidentlarning foyda solig'i to'g'ri hisoblanganligi, xizmatlar import bo'yicha qo'shilgan qiymat solig'i to'g'ri hisoblanganligini nazorat qilib boradilar.

Bunda aniqlangan qoidabuzarliklar bo'yicha soliq organlari tomonidan vakolat doirasida tegishli choralar ko'rib boradi. Shuningdek, ofshor hududlarga amalga oshirilgan to'lovlar bo'yicha hamda tovarlar yuqori narxda import qilinishi yuzasidan ma'lumotlar soliq organlari tomonidan transfert narxlar shakllanishining hamda nazorat qilinadigan chet el kompaniyalari daromadlariga soliqlar to'g'ri hisoblanishining nazorati borasida qo'llaniladi. Ushbu yo'nalishlar (Soliq kodeksining VI va VII bo'limlari) 2022-yilda kuchga kirgan bo'lib, mazkur borada soliq nazorati 2023-yildan boshlab amalga oshiriladi⁴⁹.

Ma'lumot uchun: Soliq kodeksining 181-moddasiga asosan, taraflaridan birining ro'yxatdan o'tkazilish joyi, yashash joyi yoki soliq rezidentligi joyi ofshor yurisdiksiya bo'lgan shaxs hisoblanadigan bitimlar transfert narxlar shakllanishi doirasida nazorat qilinadigan bitimlar doirasiga kiradi. Soliq kodeksining 204-moddasiga muvofiq, ofshor hududda joylashgan aktiv chet el kompaniyasi yoki aktiv chet el xolding kompaniyasi nazorat qilinadigan chet el kompaniyasining foydasini soliq solishdan ozod qilinmaydi.

Ta'kidlash joizki, Nizomda qayd etilgan mezonlar qaysi holatda shubhali deb topilishi va qaysi biri bo'yicha qanday choralar ko'rilishi lozimligi aniq belgilanmagan. Tovarlar yuqori narxda import qilinishi yoki ofshor hududlarga mablag'lar o'tkazilishi qonunchilik buzilishiga olib kelishi belgilanmagan va buning uchun javobgarlik choralarini qonunchilikda qayd etilmagan.

Shuningdek, Nizomning 4-bandida O'zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo'mitasi har oyda, hisobot oyidan keyingi oyning 5-sanasiga qadar, olib kirilayotgan (olib chiqilayotgan) tovarlarning

⁴⁹ O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G'afur G'ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.

bojxona rasmiylashtiruvda bojxona organiga tovarning faktura qiymatini eksport qiluvchi (import qiluvchi) mamlakatda tovarning ma'lum qilingan qiymatiga nisbatan asossiz ravishda oshirish (kamaytirish) maqsadida noto'g'ri ma'lumotlar ko'rsatilgan hujjatlar taqdim etilganda (tasdiqlovchi hujjatlar hamda xulosa ilova qilingan holda) O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasiga yuborilishi belgilangan.

Bundan tashqari, asossiz ravishda import qiymatini oshirish holatlari Davlat bojxona qo'mitasi, Davlat soliq qo'mitasi, Markaziy bank boshqaruvi, Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligining qarorlari bilan Tovarlar tashqi savdosiga oid shartnomalar ijrosida asossiz ravishda import qiymatini oshirish, eksport qiymatini pasaytirish holatlarini aniqlash Metodikasiga (keyingi o'rinlarda – "Metodika" deb yuritiladi) muvofiq tasdiqlanadi.

Shu sababli, soliq organlari tomonidan yuqori narxda import qilinganlik holatlari bo'yicha ma'lumotlar Iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamentiga yuboriladi. Yuqoridagilardan kelib chiqib, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 27-apreldagi PF-122-son Farmoni 2-ilovasi bilan tasdiqlangan Yo'l xaritasining 56-bandiga muvofiq, "Idoralararo valyuta nazorati" tizimini yaratish asosida raqamlashtirish va yanada takomillashtirish maqsadida:

- valyuta operatsiyalari amalga oshirilishining asoslanganligi yuzasidan ma'lumotlarni shakllantirish va axborot almashinuvini tashkil etish tartibini;

- valyuta operatsiyalarini shubhali operatsiyalar deb topilishining mezonlari va alomatlari aniqlash usullarini;

- valyuta operatsiyalari amalga oshirilishining asoslanganligi yuzasidan monitoring olib borish tartibini belgilovchi "Valyuta operatsiyalari amalga oshirilishining asoslanganligi yuzasidan monitoring olib borish tartibi to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash haqida"gi qarori loyihasi Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, bugungi kunda tegishli vazirlik va idoralar bilan kelishilmoqda.

Hududiy davlat soliq xizmati organlari tomonidan Nizomga va Metodikaga muvofiq O'zbekiston Respublikasiga dori-darmon vositalari (keyingi o'rinlarda "tovarlar") importini amalga oshirgan 44 ta korxonalar tomonidan tovarlar asossiz ravishda yuqori narxda import qilinganligi holatlari o'rganib chiqildi.

O'rganish natijasida quyidagilar aniqlandi:

I. Davlat bojxona qo'mitasining ma'lumotlariga asosan 2022-yil yanvar–noyabr oylari davomida 30 ta korxonalar tomonidan 141 ta holatda 5,4 mln.dollarlik tovarlar O'zbekistonga 7,4 mln.dollarga (ya'ni 2,0 mln.dollarga yuqori narxda) olib kirilgan. Ushbu holatlar yuzasidan hududiy davlat xizmati soliq organlari tomonidan monitoring olib borilganda, 21 ta korxonalar tomonidan 107 ta holatda 258,1 ming dollarga yuqori narxda import qilingan tovarlar Metodikaga muvofiq qiymati asossiz oshirilgan deb topilmagan.

Qolgan 34 ta holatda 16 ta korxonalar bo'yicha quyidagi ishlar amalga oshirilgan:

Andijon viloyati dagi 1 ta korxonalar tomonidan 4 ta holatda jami 466,9 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 247,3 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 219,6 ming dollarga oshirilgan. Namangan viloyatidagi 2 ta korxonalar tomonidan 2 ta holatda jami 74,8 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 31,2 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 43,6 ming dollarga oshirilgan. Toshkent shahar 9 ta korxonalar tomonidan 11 ta holatda jami 1 013,5 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 410,9 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 602,6 ming dollarga oshirilgan.

Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiyasidagi 4 ta korxonalar tomonidan 17 ta holatda jami 1780,8 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 905,7 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 875,1 ming dollarga oshirilgan. Davlat bojxona qo'mitasining ma'lumotlariga asosan 2021-yil davomida 24 ta korxonalar tomonidan 201 ta holatda 2,5 mln.dollarlik tovarlar O'zbekistonga 3,6 mln.dollarga (ya'ni 1,0 mln.dollarga yuqori narxda) olib kirilgan. Ushbu holatlar yuzasidan hududiy davlat xizmati soliq organlari tomonidan monitoring olib borilganda, 15 ta korxonalar tomonidan 180 ta holatda 194,9 ming dollarga yuqori narxda import qilingan tovarlar Metodikaga muvofiq qiymati asossiz oshirilgan deb topilmagan.

Qolgan 21 ta holatda 11 ta korxonalar bo'yicha quyidagi ishlar amalga oshirilgan:

Samarqand viloyati 1 ta korxonadan 2 ta holatda jami 68,5 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 43,0 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 25,5 ming dollarga oshirilgan. Toshkent shahar 7 ta korxonalar tomonidan 15 ta holatda jami 1006,7 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 488,9 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 517,7 ming dollarga oshirilgan. Toshkent viloyati 1 ta korxonadan 1 ta holatda jami 65,1 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 19,5 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 45,6 ming dollarga oshirilgan. Yirik soliq to'lovchilar bo'yicha hududlararo davlat soliq inspeksiya idorasi tomonidan 3 ta holatda jami 348,4 ming dollar miqdoridagi tovarlar import qilingan bo'lib, davlat bojxona xizmati organlarining ma'lumotiga asosan mazkur tovarlarning eksport qiluvchi mamlakatdagi qiymati 110,6 ming dollarni tashkil etgan holda, tovarlar narxi 237,8 ming dollarga oshirilgan.

Xulosa va takliflar.

Eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini soliqlar orqali qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha.

Eksportga yo'naltirilgan korxonalarni rag'batlantirish maqsadida eksportyorlar uchun soliq imtiyozlarini, masalan, korporativ soliq stavkalarini pasaytirish yoki imtiyozlarni berish. Xom ashyo va oraliq tovarlarni olib kirishni osonlashtirish uchun import qiluvchilar uchun bojxona to'lovlarini kamaytirish yoki imtiyozlar kabi soliq imtiyozlarini joriy etish.

Tovarlarni portlar va chegaralarda rasmiylashtirishni tezlashtirish uchun bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish. Import va eksport jarayonlarida qog'ozbozlikni qisqartirish va samaradorlikni oshirish uchun elektron bojxona tizimini joriy etish. Barqarorlik va shaffoflikni ta'minlash uchun bojxona bahosi va tasnifi bo'yicha aniq yo'riqnomalarni belgilang.

Soliq shaffofligi va aniqligini oshirish: Eksport va import bilan bog'liq soliq qonunlari va qoidalarining shaffofligini ta'minlash. Transchegaraviy operatsiyalarni soliqqa tortish bo'yicha aniq ko'rsatmalar berish va soliq qoidalarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirish. Aniqlikni ta'minlash va soliq bilan bog'liq har qanday muammolarni zudlik bilan hal qilish uchun oldindan qaror qabul qilish va nizolarni hal qilish mexanizmlarini takomillashtirish.

Eksportchilar va importchilarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun ixtisoslashtirilgan moliyalashtirish dasturlari yoki fondlarini tashkil etish. Banklar va moliya institutlarini eksport va import faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'ektlariga imtiyozli kreditlash shartlarini taklif qilishni rag'batlantirish. Xalqaro savdo operatsiyalari bilan bog'liq risklarni kamaytirish uchun eksport kreditlarini sug'urtalash sxemalarini ishlab chiqish.

Eksport va import jarayonlarini boshqarishda biznesga yo'l-yo'riq va yordam berish uchun savdoni rag'batlantirish agentliklari va sanoat birlashmalari bilan hamkorlik qilish.

Ushbu taklif etilayotgan chora-tadbirlarni amalga oshirish soliq siyosati orqali eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishga yordam beradi. Soliq imtiyozlarini berish, bojxona tartib-taomillarini soddalashtirish, soliq shaffofligini ta'minlash, eksport va importni moliyalashtirish va yordam berish orqali O'zbekiston xalqaro savdo bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'ektlari uchun qulay sharoit yaratishi mumkin. Bu iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish, bandlik imkoniyatlarini yaratish, eksport va import tarmoqlarining raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi. Eksport va importning iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sirini qo'llab-quvvatlashda ushbu chora-tadbirlarning samaradorligi va dolzarbligini ta'minlash uchun doimiy baholash, monitoring va manfaatdor tomonlarni diqqat bilan ko'rib chiqishi kerak.

Adabiyotlar/Lumepamypa/Reference:

Pinto, O. (2016). *Tax Factors affecting International Competitiveness: Canada vs. United States Perspective. International Journal of Business and Social Science. Vol. 7, No. 12; December 2016.*

Ашурова Н.Б. (2018) Барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашда солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш: и.ф.д (Doctor of Science) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент,.

Ниязметов И.М. (2018) Солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш орқали солиқ тизими барқарорлигини таъминлаш: и.ф.д (Doctor of Science) илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент.

Нормурзаев У.Х. Иқтисодиётни тартибга солишда солиқ имтиёзларининг аҳамияти ва бюджет даромадларини шакллантиришдаги роли//Экономика и финансы (Узбекистан). 2014. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/i-tisodiyotni-tartibga-solishda-soli-imityozlarininig-a-amiyati-va-byudzheta-daromadlarini-shakllantirishdagi-rol>

Нормурзаев Умид Холмурзаевич Солиқ имтиёзлари орқали иқтисодиёт тармоқлари ҳамда соҳаларида тизимли таркибий ислохотларни қўллаб-қувватлаш сиёсати // Экономика и финансы (Узбекистан). 2020. №4 (136). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soli-imityozlari-or-ali-i-tisodiyot-tarmo-lari-amda-so-alarida-tizimli-tarkibiy-islo-otlarni-llab-uvvatlash-siyosati>.

Нормурзаев, У. (2021). Тадбиркорларни қўллаб-қувватлашда солиқ имтиёзларини бериш орқали самарали усуллардан фойдаланиш йўллари. *Economics and education*, (3), 91-95.

Нормурзаев, У. (2022). ҳукуматимиз томонидан солиқ маъмурчилиги бўйича 2018-2022 йилларда амалга оширилган солиқ ислохотлари натижалари. *Иқтисодиёт ва инновациялар технологиялар*, 10(5), 325-330.

Нормурзаев, У. (2023). солиқ имтиёзлари бериш тартибини такомиллаштириш масалалари. *Economics and education*, 24(1), 334-339.

Нормурзаев, У. (2023). Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш йўллари. *Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка*, 88-89.

Нормурзаев, У. Х. (2021). 2021 йилдаги солиқ маъмурчилиги ҳамда солиқ кодексига киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар юзасидан. *Интернаука*, (6-2), 99-100.